O‘QUVCHILARNING PSIXIK RIVOJLANISHIDA MULOQOTNING O‘RNI VA UNING TA’LIMDAGI AHAMIYATI

Maxamatova Dilbar
Islomova Shahnoza
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti
Pedagogika yo‘nalishi 26/2-guruh talabalari
https://doi.org/10.5281/zenodo.24412359

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarning psixik rivojlanishida muloqotning o‘rni, uning shaxs kamoloti, bilish jarayonlari, hissiy-irodaviy xususiyatlar va ijtimoiy munosabatlarning shakllanishiga ta’siri ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Muloqot insonning ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi, atrofdagilar bilan munosabat o‘rnatishi, o‘z fikrini ifodalashi va shaxs sifatida rivojlanishida muhim psixologik vosita hisoblanadi.
Kalit so‘zlar: muloqot, psixik rivojlanish, o‘quvchi shaxsi, pedagogik muloqot, ta’lim jarayoni, ijtimoiylashuv, nutq, bilish jarayonlari, hissiy rivojlanish, o‘zaro munosabat, hamkorlik, kommunikativ kompetensiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль общения в психическом развитии учащихся и его значение в формировании личности, познавательных процессов, эмоционально-волевых качеств и социальных отношений.
Ключевые слова: общение, психическое развитие, личность учащегося, педагогическое общение, образовательный процесс, социализация, речь, познавательные процессы, эмоциональное развитие, сотрудничество.

Abstract: This article examines the role of communication in students’ psychological development and its importance in shaping personality, cognitive processes, emotional and volitional characteristics, and social relationships. Communication is an essential psychological means through which individuals acquire social experience, interact with others and develop as personalities.
Keywords: communication, psychological development, student personality, pedagogical communication, educational process, socialization, speech, cognitive processes, emotional development, cooperation.

Kirish

Insonning psixik rivojlanishi murakkab va uzluksiz jarayon bo‘lib, u biologik, psixologik hamda ijtimoiy omillarning o‘zaro ta’siri natijasida amalga oshadi. Shaxsning dunyoqarashi, tafakkuri, nutqi, hissiyoti, xulq-atvori va ijtimoiy munosabatlari rivojlanishida atrof-muhit bilan o‘zaro aloqa muhim ahamiyatga ega. Ana shu aloqaning eng muhim shakllaridan biri muloqot hisoblanadi.

Muloqot insonlar o‘rtasidagi axborot almashinuvi, o‘zaro ta’sir va bir-birini idrok etish jarayonidir. Inson muloqot orqali jamiyatda to‘plangan bilim, tajriba, qadriyat va me’yorlarni o‘zlashtiradi. Shu bilan birga, o‘z fikrini boshqalarga yetkazish, ularning munosabatini tushunish, o‘z xatti-harakatlarini tartibga solish va ijtimoiy muhitga moslashish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Ayniqsa, o‘quvchilarning psixik rivojlanishida muloqotning ahamiyati juda katta. Chunki maktab davrida bola nafaqat bilimlarni egallaydi, balki o‘z shaxsiy xususiyatlarini namoyon etadi, tengdoshlari

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

bilan munosabat o‘rnatadi, ijtimoiy qoidalarni o‘rganadi va mustaqil fikrlashga intiladi. O‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi samarali muloqot ta’lim jarayonining sifatini oshirish bilan birga, o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi, bilishga qiziqishi va ijobiy shaxsiy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Bugungi ta’lim tizimida o‘quvchiga faqat bilim berish emas, balki uning har tomonlama kamol topishini ta’minlash ham muhim vazifa hisoblanadi. Bunda o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, uning fikrini tinglash, hissiy holatini tushunish va erkin muloqot qilishiga imkon yaratish zarur. Shu sababli o‘quvchilarning psixik rivojlanishida muloqotning o‘rni va uning ta’limdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb masalalardan biridir.

Muloqot psixologiyada insonlar o‘rtasida yuzaga keladigan, ularning birgalikdagi faoliyati, o‘zaro ta’siri va munosabatlarini ta’minlaydigan murakkab jarayon sifatida izohlanadi. Muloqot davomida insonlar axborot almashadilar, bir-birlarining fikr va hissiyotlarini anglaydilar, muayyan maqsad sari hamkorlik qiladilar.

Muloqot inson hayotining barcha bosqichlarida muhim o‘rin tutadi. Bola dastlab ota-onasi va yaqinlari bilan muloqot qilish orqali atrofdagi olam haqida tasavvur hosil qiladi. Keyinchalik tengdoshlari, tarbiyachilar, o‘qituvchilar va boshqa insonlar bilan munosabatlar uning psixik va ijtimoiy rivojlanishini kengaytiradi.

Psixologik nuqtayi nazardan muloqot faqat so‘zlashish yoki axborot yetkazishdan iborat emas. Unda insonlarning bir-biriga munosabati, hissiy holati, xatti-harakatlari, yuz ifodalari, imo-ishoralari va ovoz ohangi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli muloqot verbal va noverbal vositalar orqali amalga oshadi.

Verbal muloqot so‘zlar, nutq va til vositasida axborot almashishni anglatadi. Inson o‘z fikrini og‘zaki yoki yozma shaklda ifodalashi, savollar berishi, tushuntirishi va suhbatdoshining fikrini tinglashi mumkin.

Noverbal muloqot esa yuz ifodalari, ko‘z qarashi, imo-ishoralar, tana harakatlari, masofa va ovoz ohangi kabi vositalar orqali amalga oshadi. Masalan, o‘qituvchining samimiy tabassumi yoki rag‘batlantiruvchi qarashi o‘quvchida ishonch va ijobiy hissiyotlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Muloqotning mazmuni insonlarning yoshi, tajribasi, ijtimoiy mavqei, madaniyati va psixologik xususiyatlariga qarab o‘zgaradi. Ta’lim jarayonida esa muloqot maqsadli pedagogik faoliyat bilan uyg‘unlashib, bilim berish, tarbiyalash va rivojlantirish vazifalarini bajaradi.

Psixik rivojlanish insonning bilish jarayonlari, hissiyoti, irodasi, shaxsiy sifatlari va xulq-atvorida yuz beradigan o‘zgarishlarni qamrab oladi. Bu jarayonning muhim shartlaridan biri ijtimoiy muhit bilan faol munosabatda bo‘lishdir. Muloqot esa ana shu munosabatlarni amalga oshiruvchi asosiy vositalardan biridir.

O‘quvchi muloqot davomida o‘zining va boshqalarning fikrlarini taqqoslaydi, turli qarashlarni tushunadi, o‘z xatti-harakatlariga baho beradi va ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradi. Bunday jarayonlar uning shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Muloqotning psixik rivojlanishga ta’siri, avvalo, nutq va tafakkur rivojlanishida namoyon bo‘ladi. O‘quvchi suhbat, savol-javob, munozara va tushuntirishlar orqali yangi so‘zlarni o‘zlashtiradi, fikrlarini izchil ifodalashni o‘rganadi. O‘z fikrini boshqalarga tushuntirishga harakat qilish esa tafakkur faoliyatini faollashtiradi.

Muloqot xotira va diqqat rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Suhbatdoshni diqqat bilan tinglash, uning fikrini eslab qolish, muhokamada ishtirok etish va berilgan topshiriqlarni bajarish o‘quvchidan diqqatni jamlash hamda xotira imkoniyatlaridan foydalanishni talab qiladi.

Shuningdek, muloqot hissiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. O‘quvchi boshqalarning hissiyotlarini tushunish, o‘z kechinmalarini ifodalash, quvonch, xafa bo‘lish, hayajon va norozilik kabi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

holatlarni boshqarishni o‘rganadi. Bu esa hissiy barqarorlik va empatiya kabi sifatlarning shakllanishiga yordam beradi.

Muloqot jarayonida o‘quvchi o‘zining jamoadagi o‘rnini anglaydi, boshqalarning fikriga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, kelishmovchiliklarni hal etish va hamkorlik qilish ko‘nikmalarini egallaydi. Shu jihatdan muloqot psixik rivojlanish bilan birga ijtimoiylashuv jarayonining ham asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Muloqotning asosiy funksiyalari

Muloqot inson hayotida bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Ular bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ta’lim jarayonida ham o‘zaro uyg‘unlikda namoyon bo‘ladi.

Kommunikativ funksiya axborot almashish jarayonini ifodalaydi. O‘qituvchi o‘quvchilarga bilim va tushunchalarni yetkazadi, o‘quvchilar esa savollar berish, javob qaytarish va o‘z fikrlarini bildirish orqali muloqotda ishtirok etadilar. Bu jarayon ta’lim mazmunining o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi.

Interaktiv funksiya insonlarning o‘zaro ta’sirini anglatadi. Dars jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilar birgalikda faoliyat olib boradilar, topshiriqlarni bajaradilar, fikr almashadilar va muammolarni hal qiladilar. Bunda muloqot hamkorlikni tashkil etuvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Perseptiv funksiya muloqot ishtirokchilarining bir-birini idrok etishi va tushunishi bilan bog‘liq. O‘quvchi o‘qituvchining munosabati, kayfiyati va talablarini anglashga harakat qiladi. O‘qituvchi esa o‘quvchining hissiy holati, qiziqishlari va ehtiyojlarini tushunishi lozim.

Tarbiyaviy funksiya shaxsning axloqiy fazilatlari va ijtimoiy xulq-atvor me’yorlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Muloqot orqali o‘quvchilar hurmat, mas’uliyat, sabr-toqat, hamjihatlik va o‘zaro yordam kabi qadriyatlarni o‘zlashtiradilar.

Rivojlantiruvchi funksiya o‘quvchilarning nutqi, tafakkuri, hissiyoti, irodasi va kommunikativ ko‘nikmalarining rivojlanishida namoyon bo‘ladi. Muloqot jarayonida o‘quvchi o‘z fikrini mustaqil ifodalash, muammoni tahlil qilish va turli vaziyatlarda to‘g‘ri munosabat bildirishni o‘rganadi.

Pedagogik muloqot o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida ta’lim-tarbiya maqsadlarini amalga oshirishga yo‘naltirilgan o‘zaro munosabatlar tizimidir. U ta’lim jarayonining mazmuni, samaradorligi va psixologik muhitini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Pedagogik muloqotning asosiy maqsadi o‘quvchilarga bilim berish bilangina cheklanmaydi. Ularning shaxsiy imkoniyatlarini ochish, mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash, ijobiy xulq-atvorini shakllantirish va ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishni ham nazarda tutadi.

O‘qituvchi pedagogik muloqot jarayonida tashkilotchi, yo‘naltiruvchi, maslahatchi va tarbiyachi sifatida faoliyat yuritadi. U o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi, qiziqishlari va individual psixologik imkoniyatlarini hisobga olishi zarur.

Samarali pedagogik muloqot o‘zaro hurmat, ishonch, samimiylik, adolatlilik va talabchanlik tamoyillariga asoslanadi. O‘qituvchi o‘quvchilarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lsa, ularning fikrlarini tinglasa va savollariga e’tibor qaratsa, sinfda ijobiy psixologik muhit shakllanadi.

Pedagogik muloqotda o‘qituvchining nutq madaniyati ham muhim ahamiyatga ega. Fikrni aniq, tushunarli va izchil bayon etish, o‘quvchilarning yoshiga mos so‘zlardan foydalanish, ovoz ohangini vaziyatga muvofiq boshqarish ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

O‘qituvchining muloqot uslubi o‘quvchilarning darsga munosabati va faolligiga bevosita ta’sir qilishi mumkin. Haddan tashqari buyruqbozlikka asoslangan muloqot o‘quvchilarning tashabbuskorligini cheklashi mumkin. Aksincha, hamkorlik va o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlar ularning mustaqil fikrlashi va faol ishtirokini rag‘batlantiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Xulosa

O‘quvchilarning psixik rivojlanishida muloqot muhim o‘rin tutadi. U shaxsning bilish jarayonlari, nutqi, tafakkuri, hissiyoti, irodasi va ijtimoiy munosabatlarining shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Muloqot orqali o‘quvchilar jamiyatda to‘plangan ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradilar, o‘z fikrlarini ifodalashni o‘rganadilar va atrofdagilar bilan samarali munosabat o‘rnatish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Ta’lim jarayonida pedagogik muloqotning samarali tashkil etilishi o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirishi, mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro hurmat, ishonch va hamkorlikka asoslangan munosabatlar ta’lim muhitining psixologik jihatdan sog‘lom bo‘lishini ta’minlaydi.

Tengdoshlar bilan muloqot esa o‘quvchilarda jamoada ishlash, o‘zaro yordam, empatiya, mas’uliyat va nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, muloqot jarayonida yuzaga keladigan salbiy munosabatlar va psixologik to‘siqlarni o‘z vaqtida aniqlash hamda bartaraf etish zarur.

Samarali muloqotni tashkil etish uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olishi, ularning fikrlarini tinglashi, erkin fikr bildirishiga sharoit yaratishi va ijobiy psixologik muhitni shakllantirishi lozim. Darslarda savol-javob, munozara, guruhli topshiriqlar, rolli o‘yinlar va hamkorlikdagi loyihalardan foydalanish o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muloqot ta’lim jarayonining ajralmas qismi va o‘quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi muhim psixologik-pedagogik omildir. Ta’limda samarali muloqot madaniyatini shakllantirish orqali nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlaydigan, o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni qadrlaydigan, ijtimoiy faol va ma’naviy yetuk shaxslarni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Выготский Л. С. *Мышление и речь*. — Москва: Лабиринт.
2. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность*. — Москва: Политиздат, 1975.
3. Андреева Г. М. *Социальная психология*. — Москва: Аспект Пресс.
4. Лисина М. И. *Проблемы онтогенеза общения*. — Москва: Педагогика, 1986.
5. Бодалев А. А. *Личность и общение*. — Москва: Педагогика, 1983.
6. Немов Р. С. *Психология: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений*. — Москва.
7. Го‘зиев Э. Ғ. *Умумий психология*. — Тошкент.
8. Маҳмудов Н. *Ўқитувчи нутқи маданияти*. — Тошкент.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
10. Bruner, J. S. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.
11. Mercer, N., & Littleton, K. (2007). *Dialogue and the Development of Children's Thinking*. Routledge.
12. Hargie, O. (2011). *Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice*. Routledge.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.